

sed tantum materialiter; quia ob ignorantiam invincibilem crimen hoc nequit illi imputari in specie adulterii.

578. *Dices 1°*. Projiciens rem alienam, puta annulum in flumen, habet voluntatem perdendi hoc totum, quod projicit; ergo totum damnum ipsi voluntarium est, ac imputabile, debetque reparari; qui enim vult causam, vult effectum. Sic etiam qui deliberate ponit delictum, hoc ipso consentit in pœnam, licet illam ignoret: qui alterum in æstu iracundiæ occidit, tenetur ad omnia damna hinc secuta, etsi homicidæ de his ordinarie non cogitent.

R. D. Ant. Habet voluntatem projiciendi cum cognitione totius damni *N.* sine illa *C.* Voluntarium, quod præcipue obligationem restituendi fundat, non ab objecto præcise secundum se spectato mensuratur, sed a cognitione; cum nihil volitum, nisi præcognitum: et vero alias pariter qui gemmam, quam invincibiliter putat esse vitrum, projiceret, ad restitutionem gemmæ secundum totam ejus æstimationem teneretur. Rationem additam pariter *D.* Vult effectum, si hujus connexionem cum causa invincibiliter ignoret *N.* si eam cognoscat *C.*

Sed neque est universaliter verum, quod ponens delictum consentiat in pœnam, saltem quamlibet, etiam ignoratam, aut non statutam, vel si statuta sit, non proportionatam; sed ad summum, cum omne delictum punibile sit, voluntarie delinquens ponit delictum pœnæ alicui proportionatum, licet ignoret, quæ pœna statuta sit. Verum jam est *disparitas*, quod reparatio damni invincibiliter ignorati facienda ante sententiam judicis nulla sit statuta lege: non positiva; talis enim non extat: nec naturali juxta rationes Conclusionis. Homicidæ vero ordinarie cognitionem confusam habent de damnis ex homicidio sequi solitis; sicque damnum non est amplius involuntarium: vel si homicida ne confusam quidem de his cognitionem habuerit, nec obligabitur naturaliter ad ea compensanda.

579. *Dices 2°*. In foro externo damnificator condemnatur ad præstandum omnem valorem rei, etiam ignoratum; ergo signum est, quod ad totum damnum compensandum detur obligatio naturalis.

R. N. Cons. Dum aliquando judex condemnat damnificatorem ad reparandum damnum totum, etiam quoad partem ignoratam; fit hoc ex præsumptione rationabili, damnum totum fuisse a damnificatore præcognitum, saltem confuse; quia plerumque graviter damnificantes, vel sic cognoscunt damnum, vel ignorantia ipsorum affectata est, vel non sufficientem cautelam adhibent. Sic etiam aliquando puniuntur homicidæ, etsi sine advertentia omni, sed errore, ac sine culpa theologica homicidium patratum sit; ex præsumptione nimirum, quod libere patratum sit; alias tamen non puniendi, si innocentiam suam, errorem, ignorantiam invincibilem sufficienter probare possent. Sic et si magistratus furto 100. florenorum furcam decreverit; fur vero invincibiliter putet, se non nisi 50. furto tollere, cum re ipsa 100. tollat, si hanc ignorantiam in judicio sufficienter probaret, omnes, credo, mecum judicabunt, talem in furcam agi non debere. Si quando igitur tales plectuntur, fit hoc ex præsumptione totius damni cogniti, si ignorantiam suam probare non possint; nequaquam vero ob

præexistentem obligationem naturalem reparandi damnum totum, etiam quoad partem ignoratam.

580. *Dices 3°*. Justitia exigit, ut damnum externe alteri in rebus suis illatum reparetur ad æqualitatem, nec ita respicit internum affectum; alias qui grave damnum infert alteri, quod putat esse gravius, quam sit in re ipsa, deberet restituere tantum, quantum damni inferre voluit; quod vero falsum est; et nemo tenetur ad plus, quam damni intulit; ergo.

Ad 1^{am} p. Ant. R. D. Ut damnum cum cognitione ejus illatum reparetur ad æqualitatem *C.* sine hac *N.* vel *subd.* Vi injustæ acceptionis *N.* si damnificans esset inde factus ditior, ut quia res aliena apud eum existit vel in natura, vel æquivalenti *C.*

Ad 2^{am} p. R. D. Nec respicit internum affectum unice *C.* non respicit hunc simul *N.* Ut detur obligatio restituendi ex injusta acceptione, requiruntur duo: 1°. damnum debet esse re ipsa illatum: 2°. debet damnificatori esse voluntarium: alterutro deficiente nunquam esse potest ex injusta acceptione obligatio restituendi.

581. *Dices 4°*. Convenientius est, ut excessum damni ferat damnificator ob commissam simul culpam gravem, quam innocens læsus; ergo.

R. N. Ant. Quia quantum ad excessum damni non cognitum, nec voluntarium, damnificator culpam theologicam non commisit; ergo non apparet, cur ipse restituere debeat; quoad excessum enim damni non cognitum habet se eodem modo, quo alius, qui grave quidem damnum infert, at ignoranter plane, proin involuntarie; quem nemo proinde ex injusta acceptione condemnabit ad restituendum etiam aliquid.

ARTICULUS III.

AN ET QUALIS OBLIGATIO RESTITUENDI ORIATUR EX CULPA THEOLOGICA VENIALI?

582. Quæstio non est, utrum, qui plene deliberate atque advertenter damnificat injuste alterum in materia contra justitiam levi, ac proinde ex culpa theologica veniali deliberata, teneatur restituere sub veniali peccato? certum enim videtur, cum sic obligari; cum enim ledat justitiam, illam pro quantitate materiæ reparare debet. Sed istud solum hic controversatur, an qui alteri grave quidem damnum in rebus suis intulit, sed per culpam theologicam dumtaxat venialem, habeat obligationem naturalem gravem, vel saltem levem totum damnum grave reparandi? Potest vero culpa theologica, qua grave damnum infertur, per accidens (nam alias foret gravis) fieri et esse venialis 1°. quia est tantum semideliberata ex defectu plenæ advertentiæ et deliberationis alias ad mortale requisitæ. 2°. Ex omissione debitæ diligentiae, leviter tantum culpabili; quia ex omissione majoris diligentiae periculum damni gravioris ipsi valde remotum videtur. 3°. Etsi ignorantia solum leviter culpabili, vel quia usque adeo gravitatem damni objectivam non cognoscit, ut dum deliberate quidem annulum alterius destruit aureum valentem 4. aut 5. florenis, sed quem putat esse cupreum; vel, etsi gravitatem objectivam cognoscit, ignorat tamen gra-

vitatem formalem, ut si quidem sciat rem alterius, quam destruit, valere florenis 4. putat vero, respectu talis personæ non esse peccatum grave. Supponitur vero in præsentī controversia, rem ablatam neque in natura, neque æquivalenti amplius existere; secus enim daretur obligatio restituendi ex re accepta, quæ in materia gravi gravis est, etsi nulla præcesserit culpa.

583. *Dico I.* Ex culpa veniali, ob defectum sufficientis advertentiæ, vel deliberationis plenæ, non oritur obligatio gravis reparandi damnum grave totum, vel partem ejus notabilem. Est communissima Theologorum.

Prob. I. Negative; quia nullo ex fundamento tam gravis obligatio naturalis potest sufficienter ostendi: non ex re accepta; supponitur enim hic ex ante dictis, rem alienam nec in natura, nec æquivalenti existere: non ex injusta acceptione; actus enim injustitiæ imperfectus, qualis est præsens, fundare non potest obligationem restituendi perfectam, ut restituatur damnum grave totum, vel ejus pars notabilis; sicut ubi nulla est formalis injustitia, nulla plane est obligatio naturalis restituendi quidquam, quantumcumque damnum fuerit. Sed confirmatur hoc et

Prob. II. Positive: obligatio gravis reparandi damnum, juxta gravitatem suam non plene voluntarium, non est conformis æquitati naturali: 1º. enim talis obligatio non potest a natura intendi ut pœna; quia hæc non esset proportionata, sed excessiva; 2º. nec potest intendi ut medium ad coercendos homines a similibus damnificationibus; id enim frustra fieret, quia per actus ejusmodi indeliberatos neque ad delictum ipsum, neque ad obligationem delicto annexam satis advertimus.

Prob. III. Non potest, nec debet præsumi, quod natura induxerit obligationem, in quam homines non essent consensuri, si antecedenter ad omnem eventum particularem, eorum fuisset requisitus consensus; atqui non potest præsumi, quod fuissent consensuri in hanc obligationem, de qua agimus. *Maj.* patet inde; quia obligatio naturalis datur ad id, quod antecedenter ad omnem eventum magis conducit ad felicitatem generis humani, aut prudenter est magis optabile. *Min.* inde constat; quia culpa venialis, ex defectu advertentiæ vel deliberationis talis, est malum vix moraliter evitabile, et quivis posset prudenter formidare, ne a se, et forte frequenter committatur; quæ admissa utique nollet tam severe secum agi, se obligari ad restituendum vel damnum totum, vel notabilem ejus partem, quæ subinde esse posset tanta, ut spoliandus esset bonis omnibus. Deinde hæc obligatio deterreret homines ab adeundis officiis publicis, quod non parum obesset bono publico.

584. *Dico II.* Ex tali culpa veniali nequidem oritur obligatio levis ad compensandum damnum grave totum, vel ejus partem notabilem. Sequitur ex Concl. præc.

Prob. Quia etiam hæc obligatio esset nimium gravis, si præsertim damnum grave esset; neque esset proportionata delicto ob imperfectionem actus non plane voluntario, sed imperfecto: sed neque multum prodesset læso; quia vix eam homines impleant, nec deberent subire difficultates easdem, ac si daretur obligatio; unde sequeretur, quod talis non restituens maneret in statu perpetuo peccati venialis, nec ab eo liberari posset, nisi damnum

totum, vel ejus notabilem partem, quæ sæpe plura, imo centena millia conficit, non restitueret; quod est absurdum.

585. *Dico III.* Nec datur per se loquendo obligatio naturalis gravis compensandi damnum grave datum per culpam quidem theologiam deliberatam, sed tantum venialem ob ignorantiam, vel inadvertentiam ad gravitatem formalem, etsi gravitas materialis et objectiva sit cognita.

Ratio est 1º. quia et hæc obligatio gravis non potest sufficienter ostendi, ergo neque imponi debet. 2º. Si daretur hæc obligatio, ergo vel ex re accepta, vel injusta acceptione; sed neutrum dici potest: non primum; quia res neque formaliter, neque æquivalenter supponitur amplius existere: non secundum; quia, ut supra dictum, obligatio gravis reparandi damnum grave, ut sit proportionata, exigit culpam gravem; at hic tantum culpa levis intervenit; ergo, sicut ubi nulla intervenit culpa, nulla potest esse naturalis obligatio; sic neque potest esse obligatio gravis, ubi culpa gravis non intervenit. Unde et

Conf. Sicut non oritur obligatio naturalis ex peccato levi, si non advertatur ad gravitatem objectivam, aut materialem damni; ita non oritur obligatio gravis ex peccato levi, quando ad gravitatem formalem non advertitur.

586. *Obj. I. contra Concl. 1^{am.} et 2^{am.}* Advertentia sufficiens ad veniale respicit totum damnum; ergo totum est restituendum. Ac certe postulat æquitas naturalis, ut damnum potius ferat nocens, quam innocens.

II. Totum damnum ex alterius culpa accidit; ergo totum debet reparari. Item, onus restitutionis sequitur damnum illatum: sed hoc est grave; ergo.

III. Culpæ veniali non est improporcionata pœna gravis; ergo nec obligatio gravis restituendi. *Prob. Ant.* Sic enim pœna purgatorii gravis est, et tamen pro culpa veniali infligitur: excommunicatio minor, quam quis incurrit, qui communicat in civilibus cum excommunicato non tolerato, quaque quis privatur Sacramentorum usu, gravitate suum delictum superat; imo ipsa mors ob veniale juste infligitur teste S. Scriptura.

IV. Si non posset gravis pœna infligi pro culpa veniali, injusta foret celeberrima lex Aquilia, quæ tamen delinquentes ejusmodi pœnæ etiam gravi subjicit.

V. Sicut obligatio promissionis oritur ex voluntate promittentis; illius autem gravitas vel levitas, ex gravitate vel levitate rei promissæ; ita obligatio restitutionis oritur ex actu injusto; ejus autem gravitas vel levitas, ex gravitate vel levitate materiæ.

VI. Dari potest obligatio levis ad rem gravem ex lege positiva, contractu, voto; ergo etiam dari potest saltem levis obligatio naturalis ad reparandum damnum grave.

Ad 1^{am.} R. D. 1^{am.} p. Respicit damnum totum, sed admodum imperfecte C. perfecte, ut plene voluntarium N. Respicit illud semideliberate; cumque noxæ facile cuivis subreant, ut ægre admodum sint evitabiles, damnificatio talis se fere habet ut casus fortuitus, plus de hoc, quam de voluntario participans.

Ad 2^{am.} p. R. D. Si nocens plene deliberate damnum dederit C. secus N.

Cum enim ejusmodi actus etiam probis et timoratis facile subrepant, antecedenter ad omnem eventum quisque voluisset esse liber tam gravi obligatione, ob quam ex inadvertentia aliqua, licet leviter culpabili, esset aliquando omnibus spoliandus bonis; ideo hæc obligatio etiam ipsi læso ante omnem casum non esset optabilis, cum ipsi facile idem accidere posset.

Ad 2um. R. D. 1^{am}. p. Accidit ex alterius culpa graviter injuriosa *N.* leviter, semideliberate *C.*

Ad 2^{am}. p. R. D. Onus restitutionis ratione rei acceptæ, quantum hæc vel formaliter, vel æquivalenter adhuc existit *C.* ratione injustæ acceptionis, juxta superius dicta *N.*

Ad 3um. R. N. Ant. Ad prob. R. 1°. Probas nimium, posse semper ob furtum unius oboli hominem suspendi; nam hæc pœna adhuc minor est pœna purgatorii.

R. 2°. N. paritates: Quoad 1^{am}. Pœna purgatorii non est gravis pro foro justitiæ vindicativæ Dei; in quo sola pœna inferni gravis est; est tamen pœna purgatorii gravis respective ad pœnas pro foro Reipublicæ humanæ: sed hoc mirum esse non debet; quia pro foro justitiæ vindicativæ Dei attenditur culpa venialis, ut est malum quoddam morale, offensa majestatis divinæ; in foro autem naturæ, ut est læsio alterius juris, scilicet hominis, cujus persona tanta non est, ut propter læsionem levissimam debeat natura imponere obligationem tam gravem, non proportionatam culpæ, nec convenientem humanæ fragilitati.

Quoad 2^{am}. Excommunicatio minor non est pœna absolute gravis, cum quis ea facile, si velit, possit absolvi; sed tantum secundum quid gravior.

Quoad 3^{am}. Quando Deus punivit peccatum veniale morte temporali, vindicavit illo pro foro justitiæ divinæ, ut est malum morale, et offensa summæ majestatis divinæ; in qua acceptione utique graviorem meretur pœnam, quam ut est læsivum humani juris.

Ad 4um. R. N. seq. Quia non infligit illam pœnam absolute sine omni alio respectu; sed in ordine ad consequendum finem aliquem, diligentiam civium ad præcavendas damnificationes, etc.; in bonum Reipublicæ; ita etiam ex simili fine lex præscriptionis privat alium dominio. Sic etiam ad servandam disciplinam militarem furta minora militum sunt aliquando gravius punibilia, quam sunt ex natura sua, vel in hominibus aliis. Sed de lege Aquilia plura *Art. seq.*

Ad 5um. R. Vel voluntas promittentis fuit cum plena et perfecta advertentia, vel non: si primum, habetur hoc ipso disparitas, cum in nostro casu deesse supponatur talis advertentia: si alterum, nec hic erit obligatio gravis præstandi promissum; indeque magis confirmatur nostra Conclusio.

Ad 6um. R. Disparitas est. Obligatio naturalis est universalis ac necessaria, ideoque semper proportionata culpæ; altera vero ex lege positiva, voto, contractu, est dependens a libera voluntate hominum, ut, sicut possunt omnem obligationem aliquid restituendi excludere, sic, si ita velint, se obligare solum leviter.

Si demum contendas: igitur saltem erit obligatio ad restitutionem proportionatam culpæ levi, sive partem damni levioris respondentem culpæ.

R. Probabilius negative; 1°. enim cum culpæ ejusmodi ob inconsiderantiam semideliberatæ sint (aliud est de plene deliberatis) homini vix evita-

biles, damna inde orta quasi fortuita censentur, ut dominus non possit esse rationabiliter invitatus, si nihil restituatur, cum et ipse nolit exigere compensationem damni sic a se illati. 2°. Obligatio restituendi colligi debet ex mutuo hominum consensu, quem daturi essent pro servanda pace mutua et societate, si ante omnem eventum interrogarentur; at, non consentirent in hanc obligationem, cum damna ejusmodi sint pene fortuita, facile a quovis causari possint, et alias nimis homines anxietatibus exponerentur, cum sciri vix possit, quid sit restituendum, consequenter durius sit ita obligari, quam damnum fere fortuito illatum tolerare sine reparatione.

387. *Obj. I. contra Concl. 3^{am}.* Natura si obligat, semper obligat juxta capacitatem materiæ; alias enim nullum haberetur fundamentum statuendi regulam obligationis naturalis gravis, quia nullum aliud assignari potest; ergo obligatio naturalis restituendi non debet mensurari præcise a culpa secundum se spectata, sed ut respicit damnum: sic, ut culpa equidem sit radix, quantitas vero damni illati restitutionis mensura sit.

II. Qui alteri damnum intulit leve, non nisi leviter obligatur, etsi invincibiliter putarit, se peccare graviter, ac a se grave damnum inferri; igitur pariter, qui alteri intulit damnum grave, obligabitur graviter, etsi putarit, se tantum peccare leviter.

III. Qui per plures culpas theologicas veniales successive alteri infert grave damnum, tenetur ex obligatione gravi, compensare damnum totum; etsi non cognoverit gravitatem formalem, modo objectivam cognoverit; ergo a pari. *Prob. Ant. 1°.* quia INNOCENTIUS XI. damnavit hanc propositionem ordine 38. *Non tenetur quis sub pœna peccati mortalis restituere, quod ablatum est per pauca furta, quantumcumque magna sit summa totalis;* ergo. 2°. Quia ex qualibet damnificatione levi deliberata nascitur obligatio levis reparandi damnum leve; ergo ex omnibus simul sumptis nascitur obligatio reparandi damnum totum: sed hæc obligatio debet esse gravis, quia est ad materiam gravem; ergo. 3°. Qui per iteratas vices quantitatem levem sumit mutuam, tandem contrahit obligationem gravem restituendi summam totam; ergo etiam qui per iteratas vices leve damnum intulit.

Ad 1um. R. D. Ant. Natura obligat juxta capacitatem materiæ per se loquendo, in quantum materia formaliter influit in radicem restituendi *C.* secus *N.* Sic *D. Cons.* Natura obligat juxta capacitatem materiæ, non juxta hanc spectatam secundum se; alias obligaretur graviter, qui sine omni culpa grave damnum intulit; sed quatenus materia influit in restitutionis radicem formaliter: sicque, et non aliter, est regula discernendi obligationem gravem, et levem. At sola quantitas materialis damni cognita non influit in culpam, ut est in se ex parte objecti; sed sicut non gravificat culpam in conscientia, sic neque producit restituendi obligationem gravem.

Ad 2um. R. N. Cons. Quia neutrum seorsim sufficit ad inducendam obligationem gravem, sed hæc ex duobus conjunctim nascitur, materia gravi, et culpa gravi. Unde contra adversarios sic inverto argumentum: culpa gravis non producit obligationem gravem, quando materia levis est; ergo etiam materia gravis non producit obligationem gravem, si culpa tantum levis sit.

Ad 3um. R. N. Ant. Sequitur responsio ex *Concl. III.* cum sit par utro-

bique ratio; parum enim refert, sive gravitas damni objectiva cognoscatur simul tota in una acceptione, sive in pluribus successive, si in neutra acceptione cognoscatur formalis gravitas.

Ad prob. 1. R. 1º. Cons. Quia, etiam præscindendo a quæstione et controversia præsentis, adhuc recte damnata est dicta propositio; quia universaliter ait, non esse obligationem restituendi sub pœna peccati mortalis, quod ablatum est per plura furta minora, velut 1º. si antequam committeret furtum ultimum parvum, adverterit, se peccare graviter perveniendo ad summam gravem. 2º. Si damnificator habuerit animum successive per furta minora perveniendi ad summam gravem; sic enim gravitatem formalem ignorasse dici non potest. 3º. Quando res per furta parva ablata adhuc extant apud furem vel formaliter, vel in æquivalenti. Igitur sententia nostra non infertur ex cit. propositione damnata. Quare etiam

R. 2º. D. Cons. Ergo datur ea obligatio aliquando, ut in recensitis modo casibus *C.* semper, etiam quando ignorata fuit gravitas formalis *N.*

Neque dicas: Nullus Theologus tradiderat, non esse obligationem gravem, etsi in ultimo furto parvo advertat fur, se complere summam gravem; vel etsi res successive ablata extent adhuc apud furem; ergo propositio a Lovaniensibus delata fuit in sensu nostro, in eoque damnata. Nam

R. 1º. N. A. Primum, non dari obligationem gravem, etsi in furto ultimo advertatur gravitas formalis, satis multi docuerant, teste *GARDEN.* in *Crisi* ad hanc prop. ac varios refert *MOJA* Tract. VI. Disp. IV. q. 4. Alterum ex priore inferebat *VERARDUCIUS*, et cum eo plures; absolute ita asserebat *HIER. DE ANGESTO* Cap. VI. Moral.

R. 2º. N. et Cons. Cum enim propositio, ut jacet, vario in sensu accipi possit, non sequitur, in nostro determinate sensu vel delatam; minus, damnatam fuisse.

Ad prob. 2. R. D. seq. Ergo ex singulis simul sumptis nascitur obligatio gravis, si fuerit cognita etiam gravitas formalis *C.* secus *N.* In nostro casu æque parum plures obligationes leves possunt coalescere in unam gravem, quam plura peccata levia in unum mortale.

Ad prob. 3. R. Equidem inde gravis contrahitur tandem obligatio; at non ea ex ratione, quod plures obligationes leves ex natura sua tandem coalescant in unam gravem; sed ex contractu mutui, quo homines ita solent inter se convenire, ut crescente materia crescat obligatio, etsi mutuum petatur interruptis moraliter vicibus; hinc quantitates singulas unam demum in summam computant.

ARTICULUS IV.

AN ET QUANDO EX CULPA MERE JURIDICA, VEL QUASI CULPA ORIATUR OBLIGATIO RESTITUENDI TAM EXTRA, QUAM INTRA MATERIAM CONTRACTUUM?

588. *Præmitto.* Culpa juridica est omissio diligentiae requisitæ a legibus ad præcavendum alterius damnum. Varias ejus species vid. in *Diss. V.* Art. VI. n. 504. Proccedit vero præsens quæstio de culpa mere juridica, hoc est, quæ culpam simul theologicam admixtam non habet; ac quidem pro foro theologico, sive interno conscientiae, utrum pro eo detur obligatio re-

stituendi ante sententiam judicis damnum ex culpa mere juridica, aut quasi culpa datum. Est vero quasi culpa, quæ facta per se licito, sed male applicato, proinde sine dolo, committitur vel a nobis ipsis, vel ab aliis, quorum tamen culpa nobis imputatur ob relationem specialem superioritatis in illum, a quo commissa est; cujus exempla paulo post dabimus.

Occasionem vero controversiæ leges civiles dederunt, quæ compelli jubent ad id genus damni resarciendum, et coerceri aliquando pœna, qui deliquerit, ut lex *Aquiliana*, leges, sic dictæ, noxales.

589. *Lex Aquilia* (sic appellata a Tribuno plebis *Aquilio*) tria olim continebat capita, e quibus duntaxat primum et tertium supersunt; secundum enim jam *JUSTINIANI* tempore ab usu recessit, §. 12. *Inst. de leg. Aquil.* In priore capite equidem juxta *pr. ff. ad L. Aquil.* cavetur, ut, qui servum servamve, alienum alienamve, quadrupedemve pecudem (id est, non qualemcumque quadrupedem, sed animal, quod gregatim pascitur, §. 1. *Inst. h. t.* ut equi, muli, oves, capræ, etc.) injuria occidisset, quanto id eo anno plurimi fuerit, tantum æs dare domino damnas esset. At si *IMPERATOREM III. INSTIT. ad L. Aquil.* audimus, ad idem caput hi duo casus pertinent: Primus, si arborem putando prætereuntem servum occideris, ramo cadente prope viam, nec satis mature proclamaveris (idem hodie extenditur ad reflectores tectorum) culpæ reus eris, et præstare debebis damnum. Secundus, si medicus curam servi suscipiens dereliquerit curationem, et servus ideo mortuus fuerit; vel si imperite secuerit, aut medicamentum dederit; quod idem universaliter statuitur in *Constit. crimen. Caroli V. art. 134.* Sed, attenda consuetudine, raro culpa medici vocatur in judicium, quia, ut dicitur, *errata medicorum terra occultat; beneficia autem sol illustrat.* Tertio autem capite cavetur, ut cæterarum rerum (quocumque modo damnum datum fuerit) præter hominem et pecudem occisos, si quid alteri damnum faxit, quod usserit, fregerit, etc. quanti ea res fuerit in diebus 30. proximis, tantum æs domino dare, damnas esset. *L. 27. §. 5. ff. ad L. Aquil.*

590. Casus vero, in quibus ex quasi culpa leges nos condemnari jubent ad reparandum damnum, recenset *IMPER. Inst. L. VI.* Velut 1º. Judex per imprudentiam male judicando litem faciens suam, in quantum Prætori videbitur, condemnandus est. 2º. Cum quid ex ædibus nostris dejectum, vel effusum fuerit, unde transeunti damnum datum, quin aliquo signo prius moneretur, si quis domesticorum auctor fuerit, ignoretur; vel si solvendo non sit, paterfamilias non solum obligatur ad reparandum damnum; sed et contra eum dupli, quantum damni datum est, constituta est actio. 3º. Similiter si damnum datum est in caupona, vel navi, vel stabulo, contra exercitorem, sive eum, ad quem quæstus quotidianus pertinet, in factum actio competit, *Inst. de Oblig. quæ quasi ex delict.* 4º. Si animal alias natura mansuetum sua sponte, feritate, vel pavore præter naturam sui generis pauperiem fecerit, hoc est, alterius animal occiderit, vel vulneraverit, competit læso contra dominum animalis lædentis actio de pauperie, ut vel damnum reparet, vel animal noxæ dedat, hoc est, transferat in dominium læsi, *Inst. si quadrup. paup.* Idem est, si servus tuus damnum dederit. *Inst. de noxal. Act.*